

SPLOŠNO, NEFORMALNO IZOBRAŽEVANJE ZA RAZVOJ CIVILNE DRUŽBE

Olga
Drofenik
Andragoški
center Slovenije

*Razvojni načrti vseživljenjskega učenja
v nekaterih evropskih državah in primerjava
s Slovenijo*

V prispevku želim osvetliti umestitev splošnega neformalnega izobraževanja odraslih (v nadaljevanju SNI) v strategiji vseživljenjskosti učenja in v tem okviru v strokovnih podlagah za nacionalni program izobraževanja odraslih.¹ Pri tem izhajam iz vloge, ki jo je SNI odraslih pri osveščanju in usposabljanju državljanov ali delavcev za družbeno in/ali politično delovanje imelo že v prejšnjem stoletju. Z definicijo splošnega neformalnega izobraževanja odraslih najprej opozarjam na povezanost te človekove dejavnosti s tematiko letošnjega – andragoškega kolokvija, nato pa predstavljam:

- pomen SNI v mednarodnih dokumentih, dolgoročnih ali srednjeročnih načrtih izobraževanja/vseživljenjskega učenja v nekaterih evropskih državah ter vlogo tega izobraževanja, kot je določena v nekaterih slovenskih razvojnih dokumentih;
- dejanski položaj SNI pri nas in v nekaterih drugih državah;
- njegovo umestitev v strokovnih podlagah za NPIO;
- perspektive in dileme tovrstnega izobraževanja.

SPLOŠNO NEFORMALNO IZOBRAŽEVANJE IN AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO

SNI je v svojem bistvu povezano s pojmom državljanstvo, in to z dveh vidikov:

- Splošno neformalno izobraževanje izhaja iz človekovih osebnih potreb in ni povezano s posameznikovo poklicno ali družbeno vlogo. Zajema izobraževanje za individualne potrebe v umetnosti, zgodovini, filozofiji, za prosti čas, za družbene vloge: v družini, prostovoljskih in drugih organizacijah, za družbeno blaginjo: za mir, temeljne demokratične vrednote, podporo družbenim gibanjem, varstvo okolja, zdravja. To učenje omogoča ljudem, da delujejo kot politična sila in postanejo aktivni soudeleženci v družbenih procesih za individualno in skupno blaginjo, zunaj delovnega mesta in trga. Andragogi imenujemo takšno učenje »learning to become and learning to belong«. V svoji predstavitvi ne vključujem državljanstva z ekonomističnega vidika (»learning to have«).

*Splošno neformalno
izobraževanje zajema
izobraževanje za
kulturo, družbene
vloge, mir, zdravje ...*

- SNI pomeni učenje, v katerem učeči se iščemo in usmerjamo lastne cilje, črpamo iz lastnih izkušenj in ustvarjamo nove izkušnje na način, ki ga nihče ne more vnaprej napovedati ali določiti. Po tem se SNI razlikuje od formalnega izobraževanja in neformalnega poklicnega izobraževanja, pri katerem so cilji/standardi določeni od zunaj in ki je usmerjeno k pridobivanju diplom in vnaprej določenih spretnosti. Te temeljne razlike med obema skupinama v obravnavi ne smemo pozabiti, čeprav niti v vsakdanjem življenju niti pri preučevanju umestitev SNI v strategiji VŽU² ni takšnih ostrih ločnic. Tudi formalno in neformalno poklicno izobraževanje sta se prisiljena prilagajati zahtevam informacijske družbe na eni strani, na drugi pa SNI nekako vstopa na področje formalnega in neformalnega poklicnega izobraževanja, na katerem skuša ohraniti svojo »drugáčnost«. Prav tako SNI vpliva na formalno izobraževanje in pridobivanje strokovnih/poklicnih spretnosti: prvega dopolnjuje in ga kompenzira, za drugega pa ustvarja podlage za »široke strokovne« spretnosti,³ ki jih potrebujemo v spreminjajoči se družbi.

Nesporno pa je, da prav zaradi avtonomije pri določanju izobraževalnih ciljev in načina učenja SNI omogoča razvijanje posameznikove iniciativnosti, uporabo latentnih resursov, neodvisno razmišljanje, jasno in pogumno izražanje mnenja. Danes je treba to znati tudi v več jezikih in pri tem uporabljati nove tehnologije.

SNI V MEDNARODNIH DOKUMENTIH IN NACIONALNIH RAZVOJNIH PROGRAMIH

OECD in EU dokumenti (Learning Beyond Schooling, OECD, 1995, Pariz; White Paper on Education, EU, 1995) napovedujejo, da bo postala Evropa (svet) učeča se skupnost,

ki postavlja pred izobraževanje tri temeljne zahteve: socialno integracijo, povečanje zaposljivosti, gospodarske neodvisnosti in učinkovitosti ter razvijanje znanja in usposobljenosti za »celostni razvoj posameznika in obvladovanje lastne usode«. Navajajo tudi vsebinska področja (na primer znanje o umetnosti, zdravju, državljanskih pravicah, okolju, spretnostih izražanja in komuniciranja, kulturni dediščini, kulturi miru itn.).

Na srečanju odbora za izobraževanje na ministrski ravni pri OECD januarja 1995 v Parizu so ministri (za delo, izobraževanje in usposabljanje, za izobraževanje, znanost ter kulturo) sprejeli Sporočilo za javnost, v katerem izražajo svoje strinjanje, da bo ob prehodu v 21. stoletje vseživljenjsko učenje izjemno pomembno za vse:⁴ »Zavedamo se ključnega pomena vseživljenjskega učenja, ki vnaša nove razsežnosti v osebno življenje posameznika, spodbuja gospodarsko rast in ohranja družbeno povezanost in zedinili smo se glede strategij,⁵ ki jih bomo uporabili za njegovo vpeljevanje ... zdaj pa moramo najti učinkovitejše načine za to, da tudi vsakemu državljanu⁶ ponudimo priložnost za učenje. Morda se zdi naš cilj ambiciozen, toda ne moremo si privoščiti, da si ga ne bi postavili« (Life Long Learning for All, OECD, 1996).

Hamburška deklaracija o izobraževanju (Confintea, Izobraževanje odraslih, Hamburška deklaracija, 1997) izhaja iz ugotovitve, da predstavniki sodelujočih vladnih in nevladnih organizacij in inštitutov, ki so se zbrali na 5. svetovni konferenci o izobraževanju odraslih v Hamburgu, »podpirajo razvoj, ki je usmerjen k človeku«. Večina od 27 točk (nekaj jih vsebuje splošne ugotovitve in napotke) zadeva osrednja vprašanja, ki so tradicionalno povezana s SNI: izobraževanje kot vseživljenjski proces za »pospe-

ševanje sožitja, tolerance ter obveščanja in ustvarjalnega sodelovanja; kulture miru, zdravja, obnavljanja okolja«. Deklaracija napoveduje izziv praksi, saj zahteva zasnova izobraževanja mladine in odraslih v koncepciji VŽU učinkovito povezovanje med formalnimi in neformalnimi sistemi. Akcijski načrt za prihodnost v okviru desetih tem podrobneje določa nove obveznosti za razvoj učenja odraslih, kot jih opredeljuje deklaracija. Večina tem odseva vsebinsko bogastvo, značilno za SNI:

- Učenje odraslih in demokracija
- Zagotavljanje splošne pravice do pismenosti in temeljnega izobraževanja
- Učenje odraslih, enakopravnost med spoloma in pravičnost, ozaveščanje žensk
- Učenje odraslih, povezano z okoljem, zdravjem in prebivalstvom
- Učenje odraslih, kultura, javna občila in nove informacijske tehnologije
- Učenje odraslih za vse: pravice in pričakovanja različnih skupin

Te teme so povezane z uvajanjem in razvijanjem demokracije ter civilne družbe. Civilna družba je dejansko okolje, v katerem poteka SNI z vsemi vsebinami in oblikami – ljudje v njih prostovoljno sodelujejo.

Le ena tema v Akcijskem načrtu je posvečena delu.

Seveda pa je treba opozoriti, da posamezne teme niso »čiste«: izobraževalne vsebine vplivajo tudi na razvoj potreb po nenehnem učenju, ne le za osebni razvoj, temveč tudi za povečanje gibljivosti delovne sile in sodelovanje posameznikov v lokalnem ter delovnem okolju.

Če si ogledamo nacionalne dolgoročne in srednjeročne izobraževalne cilje, strategije VŽU, ki so jih v zadnjih dveh desetletjih sprejele razvite države (Velika Britanija, Irsko, Danska, Švedska, Finska, Nizozemska),

vidimo prednostno obravnavanje izobraževanja za zviševanje izobrazbene ravni in pridobivanje ustreznih kvalifikacij za delo v osemdesetih letih (izjema je Danska s programom z 10 točkami, v treh obravnava splošno neformalno izobraževanje odraslih (liberal adult education), v eni poklicno izobraževanje, v drugih pa finančne spodbude). V devetdesetih letih pa v prenovljenih dolgoročnih in srednjeročnih izobraževalnih programih že

najdemo poudarek tudi na izobraževanju, ki ga uvrščamo v SNI, na primer »razvija samozavest, prožnost in uspešnost, še zlasti ob razvoju državljanske zavesti ...« (Škotska, 1994); izrazit primer »renesanse« SNI najdemo v Viziji o stoletju učenja, ki jo je sprejela nova britanska vlada na začetku leta 1998: pomen učenja opredeljuje z vidika posameznika kot »učenje, ki je zanimivo in ponuja priložnosti za nova odkritja, spodbuja vedoželjnost in zadovoljuje naše duhovne potrebe, pomaga ustvariti in ohraniti našo kulturo; pomaga starejšim ljudem, da ostanejo zdravi in dejavni ... veliko ljudem je učenje prvič v življenju omogočilo, da so začeli odkrivati umetnost, glasbo, literaturo, film in gledališče ali pa je razvilo njihovo ustvarjalnost« (Strokovne podlage za nacionalni program, 1. zvezek: 129).

Naši razvojni dokumenti pa kažejo, da vsaj na deklarativni ravni ne zaostajamo za priporočili mednarodnih organizacij. Mnogi naši dokumenti so nastali že pred opisanimi.

Naši razvojni dokumenti pa kažejo, da vsaj na deklarativni ravni ne zaostajamo za priporočili mednarodnih organizacij. Mnogi naši dokumenti so nastali že pred opisanimi.

SNI V SLOVENSKIH RAZVOJNIH DOKUMENTIH IN ZAKONODAJI

Strategijo gospodarskega razvoja Slovenije (skupina avtorjev, 1995, trenutno jo na Zavodu za makroekonomske analize in razvoj dopolnjujejo) v delih besedila, ki govorijo o

*V 90. letih
ugotavljamo porast
splošnega
neformalnega
izobraževanja.*

»izobraževanju mladih za doseganje različnih stopenj formalne izobrazbe« ter »izobraževanju odraslih in neformalne oblike izobraževanja«, lahko povežemo z ministrskim sporočilom za javnost. Strategija tudi poudarja druge dejavnosti, kot so »... kultura, telesna kultura in zdravstvo ...«, ki so nujne tudi za zadovoljevanje osebnih potreb ljudi, ohranjanje in razvijanje človekovih sposobnosti ter večje sodelovanje odraslih v dejavnem življenju«.

V slovenski zakonodaji⁷ je institucionalna ureditev neformalnega, splošnega izobraževanje odraslih večplastna in večstranska. Del tega izobraževalnega področja je zajeta v Zakonu o izobraževanju odraslih in je kot tako urejeno tudi z Nacionalnim in letnim programom izobraževanja odraslih, glede organizacije in načina izobraževanja in tudi načina financiranja. Neformalne oblike izobraževanja odraslih se v Zakonu o izobraževanju odraslih uvrščajo med posebne izobraževalne programe za odrasle (III. poglavje, 7. člen). To so programi, po zakonu uvrščeni med dejavnosti, ki naj zvišujejo splošno izobraževalno in kulturno raven prebivalstva; izobraževanje za demokracijo, kakovost življenja in druge oblike splošnega izobraževanje odraslih.

Tudi zakoni z »neizobraževalnih« področij vključujejo oblike izobraževanja odraslih, ki spadajo v domeno neformalnega izobraževanja. Kot take so tudi namenjene dvigu osveščenosti o pomembnih vprašanjih nadaljnega razvoja človekovega ožjega in širšega okolja. Te dejavnosti se urejajo in financirajo v skladu z ustreznimi določili posameznih zakonov in so predmet medsektorskega ter mednivojskega usklajevanja.

Tako imamo v sklopu »varovalne« zakonodaje v Zakonu o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami določila, po katerih se morajo državljani usposabljeni za osebno in vzajemno zaščito ter za izvajanje predpisanih zaščitnih ukrepov. Tovrstno izobraževanje organizirajo kot neobvezno obliko država in lokalne skupnosti. Programi usposab-

ljanja se financirajo iz državnega ali občinskih proračunov.

Zakon o varstvu pred požarom določa, da se mora prebivalstvo usposabljaati za varstvo pred požarom, to je oblika splošnega usposabljanja, ki ga financira država iz proračuna, lokalne skupnosti pa iz fiskalnih sredstev (del požarne takse, požarni davek).

V Zakonu o državljanstvu so v 10. členu določila o pogojih za pridobitev državljanstva. Med drugimi je tudi pogoj, ki zahteva aktivno znanje slovenskega jezika. To določilo od tujcev zahteva, da obvladajo slovenski jezik.

Pri zakonodaji, ki ureja gospodarsko problematiko, se določbe, ki pomenijo zahtevo po določeni obliki prosvetljevanja prebivalstva, pojavljajo v več zakonih.

Tako je v Zakonu o sodelovanju delavcev pri upravljanju opredeljeno izobraževanje članov sveta delavcev (40 plačanih ur na leto); pravice do izobraževanja za člane sveta se prenašajo tudi na delavskega zaupnika.

Določila Zakona o gozdovih določajo, da Zavod za gozdove v okviru svoje dejavnosti skrbi za popularizacijo gozdov in prosvetljevanje lastnikov gozdov.

Med zakonodajo, ki uravnava delovanje ključnih področij negospodarskih dejavnosti (področje kulture, zdravstva, veterine), imamo kar nekaj zakonov, ki v svoja določila vključujejo pogoje, na osnovi katerih se na nekaterih področjih uveljavljajo specifične in posebnim zahtevam prilagojene oblike izobraževanja ter prosvetljevanja prebivalstva.

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture ureja področje kulturnih dejavnosti. Poglavje o kulturnih društvih določa, da se lahko posamezniki združujejo v društva, med drugim tudi za izvajanje dejavnosti na področju kulturne vzgoje in izobraževanja.

V Zakonu o naravni in kulturni dediščini imamo poleg členov, ki urejajo varstvo na-

ravne in kulturne dediščine, tudi določila, po katerih muzeji pripravljajo strokovne in znanstvene pogovore, srečanja, seminarje in podobno.

V Zakonu o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, ki ureja zdravstvo, so določila, po katerih se iz proračuna zagotavljajo sredstva za uveljavljanje in izvajanje zdravstvene prosvete ter vzgoje prebivalstva. Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok določa pravico do svobodnega odločanja o rojstvu otrok, ta pravica obsega tudi pravico do pouka, svetovanja in seznanjenja s postopkom, potekom in posledicami uporabe sodobnih načinov in sredstev za uravnavanje rojstev.

V Zakonu o veterinarstvu je več določil, ki obvezujejo izvajalce, da uveljavijo več oblik prosvetljevanja prebivalstva: država mora v okviru minimalnega obveznega varstva živali pred kužnimi boleznimi lastnikom živali zagotoviti tudi organizirano vzgojo ter veterinarsko vzgojo in izobraževanje glede izvajanja ukrepov v zvezi z nekužnimi boleznimi; organiziranje in vodenje veterinarskega prosvetljevanja lastnikov živali in tudi prebivalstva; publicistično delo in organiziranje tečajev za osnovno znanje o kužnih boleznih.

Zadnji sklop zakonodaje, ki je zajeta v Analizi, je okoljevarstvena problematika. Tako Zakon o varstvu okolja navaja izobraževanje in prosvetljevanje prebivalstva o okoljevarstvenih problemih. Poleg tega je v poglavju, ki se nanaša na financiranje tovrstne dejavnosti, posebej določeno, da za te oblike izobraževanja prebivalstva država sama zagotavlja finančna sredstva. Predvidene so tudi nagrade za izobraževalno dejavnost v zvezi z varstvom okolja.

SNI odraslih pa ima posebno mesto v nacionalnih programih na različnih področjih,⁸ ki jih posebej poudarja tudi Akcijski načrt za izvajanje hamburške deklaracije 1997. Ti

nacionalni programi ali strategije so večinoma dolgoročni, lahko pa tudi srednjeročni. Načini in dinamika njihovega uresničevanja se določajo z izvedbenimi programi, bodisi letnimi ali triletnimi. Vsi izvedbeni akti vsebujejo tudi določila o ozaveščanju in prosvetljevanju prebivalstva, torej spodbude za nadaljnji razvoj SNI. Pomembna so zato, ker priznavajo pomen SNI in ne omejujejo izobraževanja odraslih le na pridobivanje znanja in usposobljenosti za gospodarski razvoj ter večjo konkurenčnost.

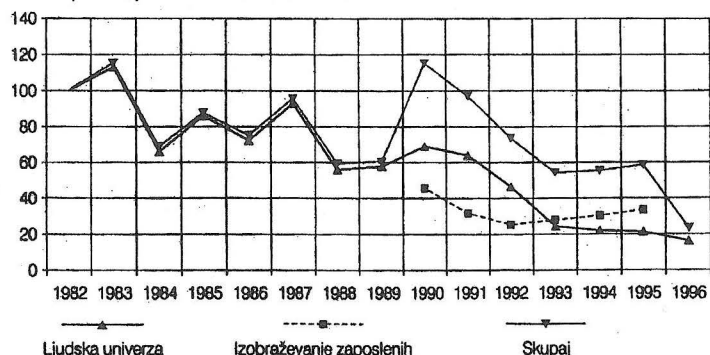
DEJANSKI POLOŽAJ SNI

V okviru priprav strokovnih podlag za nacionalni program izobraževanja odraslih smo v ACS opravili temeljit pregled in analizo podatkov o SNI. Ker gre pri tem za zelo različne vsebine, decentralizirano načrtovanje in izpeljavo SNI, njegovo veliko razveženost, to ni bila enostavna naloga. Podatkov nismo zbirali na novo, temveč smo uporabili »zbirke« Statističnega urada RS, nacionalnih zavodov in različnih nacionalnih združenj nevladnih organizacij. Pri interpretaciji podatkov smo bili zaradi metodoloških problemov izjemno previdni (več o tem v: Strokovne podlage, 2. zvezek: 133–168). V tem prispevku opozarjam le:

- da podatke uporabljamo kot ocene za presojanje položaja pri nas in za primerjavo z drugimi državami; tudi analiza, ki smo je opravili za Dansko, Finsko, Francijo, Japonsko, Kanado, Nemčijo, Švedsko, Veliko Britanijo, je pokazala, da imajo pri zbiranju in interpretaciji podatkov podobne probleme;
- da podatke uporabljamo kot podlago za načrtovanje operativnih ciljev in nadaljnega razvoja tovrstnega izobraževanja;

Splošno neformalno izobraževanje v Sloveniji označujejo trenutno negativna gibanja.

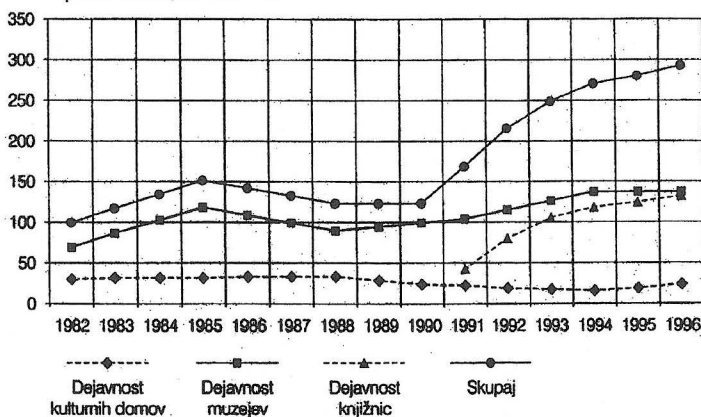
Slika 1: Gibanje števila prebivalstva, zajetega v neformalno splošno izobraževanje v izobraževalnih* dejavnostih, prikaz v indeksih, leto 1982 = 100

Vir: Strokovne podlage za nacionalni program izobraževanja odraslih, 2. zvezek: 162.

* Področje izobraževanja vključuje splošno izobraževanje (splošno tehnično in kulturno izobraževanje, ekonomiko gospodinjstva, zdravstveno prosvetljevanje, slovenski jezik, izobraževanje za tretje življenjsko obdobje, telovadbo, aerobiko, ritmiko, avto šole, drugo splošno izobraževanje in tuje jezike po neverificiranih programih; vse teme lahko najdemo tudi v posameznih temah iz Akcijskega načrta za prihodnost); poleg tega vključuje še del strokovnega izobraževanja prebivalcev – računalništvo, civilno zaščito in kmetijstvo ter del strokovnega izobraževanja zaposlenih – verstva in teologija, osebna rast, civilna zaščita, kultura, literatura, dramska umetnost, glasba, risanje itd. (Strokovne podlage za nacionalni program izobraževanja odraslih, 2. zvezek: 138).

Slika 2: Gibanje števila prebivalstva, zajetega v neformalno splošno izobraževanje v kulturnih* dejavnostih, prikaz v indeksih, leto 1982 = 100

Vir: Strokovne podlage za nacionalni program izobraževanja odraslih, 2. zvezek: 164.

* Področje kulture vključuje vzgojno-izobraževalno dejavnost kulturnih domov, muzejev in muzejskih zbirk, splošnoizobraževalnih knjižnic, zveze kulturnih organizacij.

Metodološko je postopek zbiranja podatkov za Slovenijo potekal tako, da smo po Zakonu o organizaciji in delovnem področju ministrstev (Uradni list RS, št. 71/1994) določili področja, na katerih je mogoče pričakovati, da se pojavlja SNI. Ta zakon smo vzeli le kot delovni pripomoček, saj določa kar nekaj upravnih organov in vladnih služb, ki v svoje obveznosti vključujejo tudi vsebine in oblike SNI odraslih.

Kot primere navajamo:

- povečanje participacije prebivalstva v odločanju; nove oblike demokratičnega odločanja; kvaliteta družbenega dialoga, medsebojna strpnost, razvijanje zavesti o državni pripadnosti in narodni identiteti, sobivanje z drugimi kulturami, družinska vzgoja (pomoč družinam z otroki s posebnimi potrebami, programi računalniškega in drugega opismenjevanja v družini; ohranjanje aktivnosti in socialne integracije v tretjem življenjskem obdobju; preprečevanje nesreč v prostem času, v gospodinjstvu in osveščanje o nevarnostih; programi, povezani z načrtovanjem družine; programi za razvoj prostovoljskega dela na področju socialnega varstva in skrbstva (v pristojnosti ministrstva za delo, družino in socialne zadeve);
- povečanje participacije prebivalstva v odločanju in nove oblike demokratičnega odločanja za skladnejši regionalni razvoj, družinska vzgoja za povečevanje ekonomske samostojnosti; varstvo, osveščanje in obveščanje potrošnikov (poznavanje delovanja zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja); osveščanje in obveščanje o racionalni porabi energije v gospodinjstvu; kultura bivanja kot del turistične promocije, aktivno in ustvarjalno preživljanje prostega časa v okviru turistične dejavnosti, oživljanje, ohranjanje in razvijanje tradicionalnih obriti, osveščanje in obveščanje prebivalcev o racio-

nalni in kakovostni gradnji objektov (ministrstvo za gospodarske dejavnosti);

- celovit razvoj podeželja in vasi, osveščanje prebivalstva za ohranjanje kmetijske kulturne dediščine; varovanje naravnega okolja (gozdovi, biovrtnarjenje), varstvo ekosistemov (gozdovi, pašniki, njive); kultura bivanja na podeželju (ministrstvo za kmetijstvo); varstvo okolja in narave (celovito varstvo okolja, naravnih dobrin, vrednot in dediščine), varovanje voda, zraka, tal, flore in favne; pravica do zdravega in lepega okolja ter dolžnosti v zvezi s tem; povečevanje vpliva na urejanje, poseganje in gospodarjenje s prostorom; osveščanje o varnosti različnih virov energije; osveščanje o možnostih celovitega varstva okolja, naravnih vrednot in dediščine in samozaščitnem ravnanju; ravnanje z odpadki v gospodinjstvu; opismenjevanje za razumevanje in uporabo informacij o onesnaženosti okolja (ministrstvo za okolje in prostor).

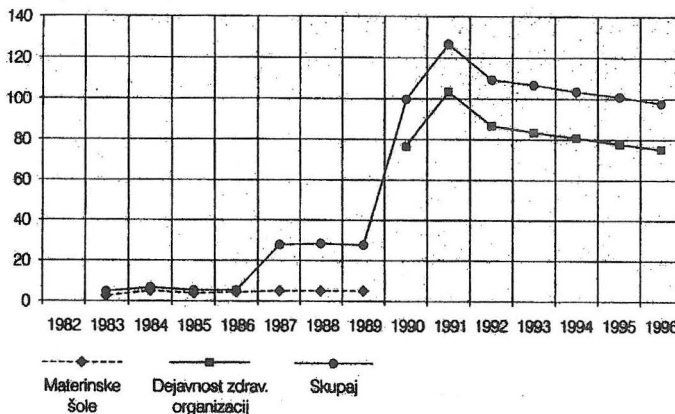
Na tej osnovi smo določili področja analize, to so izobraževanje, kultura, zdravstvo, kmetijstvo, varstvo okolja, delo, družina in socialne zadeve ter druga področja javnega sektorja.

Iz analize je v nadaljevanju razvidna vključitev odraslih v izobraževanje na izbranih področjih.

Če na kratko ocenim ugotovitve iz analize, bi poudarila:

- Številna društva ali prostovoljske organizacije razvijajo dejavnosti, ki bi jih lahko šteli v SNI, vendar nimajo urejenih sistemov zajemanja.
- Kljub temu so podatki indikativni: opozarjajo na problem tovrstnega izobraževanja ravno v naši, izobraževalni dejavnosti; tako lahko negativna gibanja deloma pojasnimo s tem, da je prisilna parti-

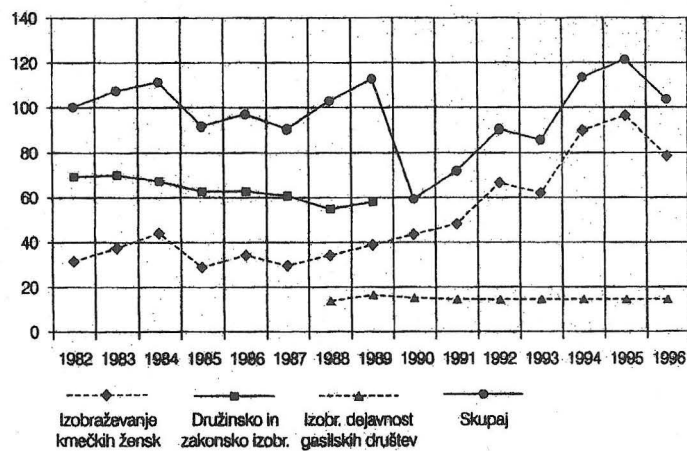
Slika 3: Gibanje števila prebivalstva, zajetega v neformalno splošno izobraževanje v zdravstvenih* dejavnostih, prikaz v indeksih, leto 1982 = 100

Vir: Strokovne podlage za nacionalni program izobraževanja odraslih, 2. zvezek: 165

* Področje zdravstva vključuje splošnoizobraževalno dejavnost Inštituta za varovanje zdravja, Rdečega križa Slovenije in društev.

Slika 4: Gibanje števila prebivalstva, zajetega v neformalno splošno izobraževanje v drugih* dejavnostih, prikaz v indeksih, leto 1982 = 100

Vir: Strokovne podlage za nacionalni program izobraževanja odraslih, 2. zvezek: 166

* Druge dejavnosti vključujejo kmetijstvo (splošnoizobraževalno dejavnost kmetijske svetovalne službe), del dejavnosti ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (ministrstvo ne spremlja izobraževalne dejavnosti ali udeležbe v njih; tudi centri za socialno delo ne poročajo o svojih izobraževalnih projektih, zato so vključeni le podatki o nekdanjem predzakonskem svetovanju in podatki zavodov za zaposlovanje o programih psihosocialne rehabilitacije) ter splošnoizobraževalne dejavnosti Planinske zveze Slovenije, gasilskih društev, Sveta za vzgojo v cestnem prometu in Zveze potrošnikov Slovenije.

cipacija odraslih v programih družbenega in političnega izobraževanja v preteklosti povzročila izrazito odklonilen

odnos ljudi do vsega SNI; velik vpliv na položaj pa ima nedvomno izrazita tržna usmerjenost izobraževalnih organizacij, ki razvijajo prednostno finančno donosne programe (tuji jeziki, management, podjetništvo), in tudi nerazvitost upravljanja izobraževanja na lokalnih ter regionalnih ravneh.

- Rezultati kažejo tudi to, da lahko nepremišljeni ukrepi na področju sistemskega urejanja povzročijo izrazito stagnacijo dejavnosti. Kasneje je potreben bistveno večji vložek za ponovno oživitev, tako glede ponudbe kot povpraševanja.
- Še tako sodobno urejene sistemske podlage SNI ne zadostujejo za ureditev položaja in zagotavljanje razvojnih perspektiv SNI (na primer varstva okolja, pa tudi zdravstva, ki sta izjemno sodobno urejeni področji, vendar se določila v praksi ne izvajajo).

Splošno neformalno izobraževanje je v vsaki državi drugače opredeljeno in urejeno, vendar so nekatera pojmovanja, izkušnje ter tradicija podobni in države prevzemajo nekatere oblike in novosti druga od druge. Splošno izobraževanje najpogostejše enačijo z izobraževanjem za lastni razvoj in interese, ponekod pa tej razsežnosti dodajajo družbene cilje, zato poudarjajo tudi sodelovanje v demokratičnih procesih, prostovoljskih skupinah ipd. V organiziranosti, pravni urejenosti in financiranju SNI so med državami precejšnje razlike, ki se kažejo v različnih stopnjah državnega poseganja v delovanje in programsko usmerjenost ustanov. Verjetno je najidealnejše stanje na Danskem in Švedskem, kjer država namenja razmeroma veliko sredstev izvajalcem in tudi posameznim programom ter udeležencem in pri tem posega tudi v njihovo programsko zasnovo. Tudi Japonska je po drugi svetovni vojni predvsem na občinski ravni ustanovila izjemno široko in razvejeno mrežo javnih institucij ter dosegla množično udeležbo odraslih; množična udeležba je pripeljala tudi do dokaj množičnega ustanavljanja zasebnih izobraževalnih organizacij. Za Nemčijo je značilna zelo natančno urejena zakonodaja, ki določa merila, po katerih se financira izobraževanje odraslih, in delež, ki ga za to namenja država.

- Neskladje med strateškimi usmeritvami in njihovo izpeljavo v operativnih dokumentih ter praksi. To velja tudi za položaj SNI v mnogih drugih državah.

Opravili smo tudi primerjalno analizo položaja SNI v drugih državah.⁹ Analizirali smo:

- opredelitev SNI in njegov pomen;
- institucije za izvajanje SNI (opis in pravna urejenost), vlogo lokalnih skupnosti pri financiranju SNI;
- udeležbo odraslih v SNI.

Pri primerjalnem pregledu nas je najbolj zanimala stopnja udeležbe odraslih v SNI.¹⁰ Viri, ki so nam bili na voljo, ne omogočajo zanesljive primerjave o vključenosti prebivalcev v tovrstne programe. Kljub temu pa podatki navajajo na oceno, da je tovrstne izobraževanje pomemben del izobraževalnega sistema in da je bistveno razvitejše kot pri nas. Na Švedskem je na primer polovica prebivalcev vključena v SNI, podobno na Japonskem, podatki za nekdanjo Zahodno Nemčijo kažejo, da se je število vključenih prebivalcev (starost od 16 do 64 let) povečalo s 16 odstotkov v letu 1979 na 22 odstotkov v letu 1999; najslabše je v Kanadi: 6,5 odstotka odraslih se vključuje v SNI, to je posledica drastičnega zmanjševanja državnega sofinanciranja. Negativno rast smo ugotovili le na Finskem – v obdobju 1972–1990 se je delež odraslih v SNI zmanjšal s 66 na 23 odstotkov, in to zaradi odločitve vlade, da bo prednostno razvijala poklicno usposabljanje (izguba ruskega trga in skoraj 20-odstotna brezposelnost – merjeno po metodologiji Mednarodne organizacije za delo).

Dostopni viri o tem, kako v nekaterih od teh držav uresničujejo sprejete nacionalne izobraževalne programe ali strategije vseživljenjskega učenja, pa kažejo, da se strateške usmeritve o razvoju SNI pri operacionalizaciji in sprejemanju ukrepov za uresničevanje ciljev

»izgubijo« in da urejajo predvsem pogoje za povečanje povpraševanja po izobraževanju za pridobivanje poklicne kvalifikacije in povečanje izobraženosti. Izjema so, tako kot vedno, skandinavske države in Japonska.

UMESTITEV SNI V STROKOVNIH PODLAGAH ZA NACIONALNI PROGRAM IZOBRAŽEVANJA ODRASLIH

V strokovnih podlagah je to izobraževanje uvrščeno v dve od treh prednostnih področij:

- V prvo prednostno področje se vključuje izobraževanje za osebni ter družbeni razvoj in razvijanje družbene blaginje. Je izrazito »večrazsežno« izobraževanje in učenje: za udeležanje državljanstva, posameznikov intelektualni, duhovni, čustveni, estetski in telesni razvoj, za sobi-

vanje z drugimi in drugačnimi, preprečevanje neenakosti pri možnostih za izobraževanje. Razvito splošno neformalno izobraževanje omogoča tkanje osebnih in družbenih vezi med posamezniki, ki izhajajo iz skupnih dejavnosti in ciljev, skupnih vrednot in kulturne dediščine v najširšem pomenu. Omogoča lažje uveljavljanje družbenih sprememb, razvija samozaupanje in sposobnost za opravljanje različnih vlog v posameznikovem življenju. Operativni cilj na prvem prednostnem področju določa, da bo država omogočila podvojitev števila vključitev (s 565.000 na 1 milijon vključitev) odraslih v izobraževanje, in sicer: na področju izobraževanja bo leta 2010 sedemkrat več vključitev (povečanje z 19.000 na 64.000), v kulturi in v zdravstvu 1,3-krat (s 320.500 na 365.500 v kulturi in s 190.000 na 255.000 v zdravstvu) in v

drugih dejavnostih (varstvo okolja, socialno varstvo, kmetijstvo itn.) petkrat več (s 35.000 na 170.000) kot leta 1998.

- V drugo prednostno področje, ki zajema dve pomembni veji izobraževalnega delovanja:

- Izobraževanje za zviševanje ravni temeljnega znanja in usposobljenosti, ki naj zmanjšuje, odpravlja in preprečuje družbeno zapostavljenost nekaterih skupin prebivalcev. Nenehno učenje, ki je pogoj za preživetje in kakovost posameznikovega življenja, zahteva primerno začetno znanje in usposobljenost. Nujno pomanjkanje vodi v popolno izključenost in bedno življenje posameznikov na eni strani, na drugi pa pomeni izgubljeni potencial, ki potrebuje čedalje več javnih virov za pasivne ukrepe pomoči in tako zmanjšuje možnosti za dejavno urejanje socialnih stisk.

- Izobraževanje za zviševanje izobrazbene ravni po celotni vertikali, ki naj zagotavlja na eni strani uveljavljanje kulturnocivilizacijskega vidika izo-

brazbevanja – razvija zavedanje ljudi, da so njihove življenjske razmere povezane z družbenimi procesi, in jih usposablja za to, da lahko sami uravnavajo svoje življenje in hkrati posegajo v družbene procese, na drugi strani pa vplivajo na zmanjševanje problema strukturne neusklajenosti med zdajšnjo ponudbo delovne sile in prihodnjim povpraševanjem po njej, ter razvijanje podlag za tehnološko prenovu in razvoj.

Temeljno izhodišče, ki ga dosledno uveljavljajo strokovne podlage, je enakovrednost z drugimi področji (formalno izobraževanje, neformalno poklicno izobraževanje), ki se kaže v kvantifikaciji ciljev, spodbujanju in

frastrukture (vsa omrežja) in zagotavljanju virov ter sredstev. Zato je tudi na drugem prednostnem področju (izobraževanje za preprečevanje marginalizacije skupin odraslih in zviševanje izobrazbene ravni) poudarjena sestavina SNI kot del formalnega izobraževanja (civilizacijska raven, zavedanje o odgovornosti in vplivu posameznika na družbeni razvoj).

Perspektive in dileme pri nadaljnjem razvoju SNI

- SNI je pred izjemnimi izzivi v prihodnosti, ki jih prinaša uveljavljanje koncepcije in strategije VŽU, določenih v mednarodnih in nacionalnih dokumentih.
- Prihodnost SNI je tesno povezana z razvojem civilne družbe (skandinavski avtorji govorijo o SNI kot o šoli za razvoj civilne družbe, to je dejavnost prostovoljskih in nepridobitnih organizacij, v katere se ljudje povezujejo na osnovi skupnih vrednot, prostovoljno in neodvisno od zunaj določenih ciljev, zato da bi se učili, reflektirali, razpravljali, delovali in izvajali svoj vpliv tudi z razvojem informacijske družbe (mislimo na preseganje problema, da se družbeni razvoj osredotoča ali celo istoveti z razvojem tehnologije, namenjene visoko usposobljenim strokovnjakom in specialistom, NFI pa lahko omogoča dostopnost tehnologije vsem državljanom, da bi tako zmanjševali kulturno neenakost in izločenost), ter z razvojem demokracije.
- Širitvijo EU nastaja nova Evropa, v kateri so in bodo različne kulture ter različni ekonomski koncepti, njene prebivalce pa povezuje pripadnost skupni civilizaciji. S SNI bodo prebivalci razvijali nove medsebojne odnose, odnose med državljani Evrope – Evropejci, ne zato, ker živijo na skupnem prostoru, temveč zato, ker z no-

Nezadostno izobraževanje vodi v socialno izključenost in revščino.

vimi medsebojnimi odnosi razvijajo in ohranjanjajo skupne vrednote: človekove pravice in dostojanstvo, temeljne svobosčine, demokracijo, mir in zavračanje nasilja, spoštovanje drugačnosti, solidarnost, pravičnost, enake možnosti, načelo racionalnosti – etika dokaza in verodostojnosti, ohranjanje ekosistema in osebna odgovornost.

- Potrebe po vseživljenjskem učenju skokovito naraščajo, tudi zaradi nastajanja nove Evrope. Ni jih več mogoče zadovoljevati tako, da bi več časa preživeli v šolah ali se učili na delovnem mestu. Pravzaprav so se ljudje učili vse življenje že od nekdaj, vendar je to zdaj izraziteje in jasneje poudarjeno, odgovornost za uveljavljanje z vidika časovne in večplastne dimenzije z nacionalnimi strategijami pa se prenaša s prevladujoče osebne sfere še na druge »socialne partnerje (državne in lokalne oblasti, sindikate, pa tudi na delodajalce – primer Forda in Roverja) in na nacionalne države.
- Kako v novi koncepciji in strategiji ohraniti značilnosti SNI? Nova koncepcija in strategija namreč prinaša zahtevo po priznavanju in potrjevanju znanja, pridobljenega v SNI. Pri tem se pojavljata dve dilemi – prva: ali bo in kako bo SNI ohranilo svojo »avtonomijo« pri uvajanju potrjevanja znanja pridobljenega z NFI, in druga: ali nenehni pritiski na pridobivanje diplom in kvalifikacij ne bodo izničili strateških ciljev in nadaljnega razvoja SNI, kot so načrtani v predstavljenih dokumentih.

Za Slovenijo ima to izobraževanje še poseben pomen: smo v obdobju pridruževanja EU. Trdimo, da smo sestavni del evropske civilizacije, prisegamo na vrednote, ki jih je ta civilizacija razvila, pri tem pa nas preveva strah, da bomo izgubili svojo identiteto. Če jo hočemo ohraniti in razvijati, moramo prispevati svoj delež in svojo vsebino k

ustvarjanju nove Evrope ter nove podobe Evropejca, in to takšno, da bo postala del življenja. Državljanstvo je ideja, ki ima mnogo razsežnosti in jo moramo razumeti kot družbeno prakso, normativno idejo in racionalno prakso. Ima tudi demokratično, egalitarijansko, interkulturno, ekološko razsežnost in druge razsežnosti, ki jih določa tudi hamburška deklaracija. To so vsebine, ki so imanentne SNI.

Vprašanje pa je, ali lahko nevladne organizacije in civilna družba, ki temelji na prostovoljskih aktivnostih, izpolnijo vsa pričakovanja.

LITERATURA IN VIRI

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (1995). Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.

Drofenik, O. in Možina, E. (1994): Temeljno izobraževanje odraslih. V: Temeljno izobraževanje odraslih. Neformalno izobraževanje odraslih. Izobraževanje odraslih kot dejavnik razvoja Slovenije. Raziskovalno poročilo 5. Andragoški center Slovenije, Ljubljana.

Jelenc, Z. in drugi (1994): Splošna in teoretična opredelitev neformalnega izobraževanja odraslih. V: Temeljno izobraževanje odraslih. Neformalno izobraževanje odraslih. Andragoški center Republike Slovenije, Ljubljana.

Kovač, B. (1995): Izhodiščne vrednote in izzivi gospodarskega razvoja Slovenije. V: Utemeljitev, vrednote in cilji. Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

Learning Beyond Schooling. New Forms of Supply and New Demands (1995). OECD Documents. Centre for Educational Research and Innovation. OECD Publications, Pariz.

Lifelong Learning (January 1998). The National Action Programme of the Netherlands. Ministry of Education, Culture and Science. Nv. Sdu, Den Haag.

Lifelong Learning for All. Meeting of the Education Committee at Ministerial Level, 16.–17. januar 1996, OECD.

Lifelong Learning in Japan: An Introduction (1991). National Federation of Social Education in Japan.

Lifelong Learning: the National Action Programme of the Netherlands (1998). Ministry of Education, Culture and Science, Den Haag.

Medium – Term Strategy 1996–2001 (1995). UNESCO, Pariz.

Nacionalni program izobraževanja odraslih: strokovne

podlage. 1. zvezek: Razvojne usmeritve (1998). Andragoški center Republike Slovenije, Ljubljana.

Nacionalni program izobraževanja odraslih: strokovne podlage. 2. zvezek: Cilji, dejavnosti, utemeljitve, Razvojne usmeritve (1998). Andragoški center Republike Slovenije, Ljubljana.

Nacionalni program visokega šolstva Republike Slovenije, EPA 319-II (1997), Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, št. 58, 11. 12. 1997.

Nacionalni raziskovalni program (1995). Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Ljubljana.

Nordic Action Programme for the Invigoration of Adult Education in the Future (1992). VOKS FREM (1992–1996). Nordiske Seminar og Arbejdsrapporter 1992: 564. Kobehavn.

Pirnat, R., Pličanič, S., Virant, G., Toš, M. in Race, A. (1995): Analiza veljavnih slovenskih zakonov, ki urejajo problematiko izobraževanja odraslih. Naročnik Andragoški center Slovenije. Izvajalec Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti, Ljubljana. Dodatek: Analiza zakonov, sprejetih ali dopolnjenih od 1. 6. 1995 do 30. 5. 1998 (1998). Andragoški center Slovenije, Ljubljana.

Potočnik, J., Senjur, M. in Štiblar, F. (1995): Približevanje Evropi – rast, konkurenčnost in integriranje. Strategija gospodarskega razvoja. Zavod za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

Sistemsko urejanje izobraževanja odraslih (1991). Zbirka: Izobraževanje odraslih v Sloveniji. Ur. Drofenik, O., zvezek št. 7, Pedagoški inštitut, Ljubljana.

Skupina avtorjev (1995): Strategija gospodarskega razvoja Slovenije. Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

Teaching and Learning – Towards the Learning Society: White Paper on Education and Training (1996). Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg.

The Green Paper (1998). V: Adults Learning, No. 7 (marec 1998).

The Learning Imperative: National Education and Training Targets and Adult Learners (1993). NIACE, Leicester.

Učenje skriti zaklad (1996). Poročilo mednarodne komisije o izobraževanju za enaindvajseto stoletje, pripravljeno za UNESCO. Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.

Učenje, skriti zaklad (1996). Poročilo mednarodne komisije o izobraževanju za enaindvajseto stoletje, pripravljeno za UNESCO. Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.

Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji 1998. Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana

White Paper on Education and Training, Teaching and Learning (1995). Towards the Learning Society, EU.

¹ Sprejel jih je strokovni svet za izobraževanje odraslih na 6. seji septembra 1998.

² S strategijo VŽU pojmuje učenje in izobraževanje v vseh življenjskih obdobjih, za vse družbene vloge in z vsemi vsebinami, ki jih potrebujejo otrok, mladostnik in odrasli za priznavanje in razvijanje osebnostnih razsežnosti – telesnih, intelektualnih, estetskih, čustvenih in duhovnih. To zahteva razvijanje načinov in možnosti, da se bodo vsi ljudje lahko učili in izobraževali vse življenje ter v različnih okoliščinah.

³ Te pomenijo visoko strokovno usposobljenost, vendar potrebujemo ljudi še več, in to je tisto, kar SNI najvišje vrednoti: razvita osebnost, ki je sposobna prevzeti iniciativo, razviti in uporabiti svoje »speče« zmožnosti, ki razmišlja svobodno ter jasno in pogumno izraža svoje lastno mnenje.

⁴ Nacionalni program zdravstvenega varstva RS – zdravje za vse (iz leta 1996); Osnove za oblikovanje vsebinskih izhodišč in usmeritev za pripravo nacionalnega programa kulturnega programa (gradivo iz leta 1994); Program razvoja gozdov v Sloveniji (iz leta 1996); Strategija razvoja slovenskega kmetijstva (1995) in drugi (več o tem: Strokovne podlage, 1. zvezek: 295–311).

⁵ Danska, Finska, Francija, Japonska, Kanada, Nemčija, Švedska, Velika Britanija, Strokovne podlage za nacionalni program izobraževanja odraslih, 2. zvezek: 168–225.

⁶ Žal doslej, razen v sklopu raziskave IALS – International Adult Literacy Survey (ki je zajela le Švedsko, Kanado in Nemčijo), še ni bilo raziskave, ki bi po enotni metodologiji primerjala vključenost prebivalstva v izobraževanje. Posamezne države zato uporabljajo različne metodologije zajemanja in spremljanja vključitev: razlike so v tem, kaj uvrstijo v SNI.

⁷ Preden so izdali sporočilo, so se posvetovali s svetovnim odborom za gospodarsko ter industrijo in svetovnim odborom sindikatov.

⁸ Določili so dve področji, na katerih je treba ukrepati: področje predšolskega in šolskega izobraževalnega sistema in področje »vseživljenjskega učenja po začetnem izobraževanju«.

⁹ Poudarek na državljanu posamezniku izhaja iz njihove ugotovitve, da je v državah OECD v 90. letih celotna družba zelo napredovala, vendar ne z vidika položaja posameznika.

¹⁰ Prikaz temelji na izsledkih raziskave Analiza veljavnih slovenskih zakonov, ki urejajo problematiko izobraževanja odraslih. Analiza je sicer zajela 340 zakonov: od tega le 102 urejata tudi izobraževanje odraslih. Celovito pa ureja bistvena vprašanja izobraževanja odraslih delovna zakonodaja. Za druge zakone velja, da – če urejajo vprašanja izobraževanja odraslih – se ta določila bodisi nanašajo na različne oblike »prosvetljenja« prebivalstva oziroma so taka, da urejajo predvsem pogoje glede izobrazbe in strokovno usposobljenost zaposlenih za opravljanje del in nalog, ki so neposredno povezane z zahtevami delovnih mest.